

De NPSO themamiddag: "Verborgen populaties"

Datum: 11 oktober 2011

De locatie: Promotiezaal, Gebouw van de Grauwzusters, Stadscampus Universiteit Antwerpen,

Hoe onderzoek je populaties, die niet of nauwelijks goed zijn te bereiken via regulier survey onderzoek? Vaak hebben deze verborgen populaties wel de aandacht van beleidsmakers. Welke mogelijkheden bestaan er om toch iets te kunnen zeggen over de samenstelling en omvang van deze populaties? Of over wat er speelt onder zulke populaties?

Vier sprekers uit verschillende disciplines hebben tijdens deze bijeenkomst verteld over hun onderzoek naar verborgen populaties en bespraken daarbij hun gehanteerde methoden, hierbij ingeleid door de dagvoorzitter *Prof. dr. Dimitri Mortelmans*, die als hoofddocent is verbonden aan het Departement Sociologie, Universiteit Antwerpen en projectleider bij het Centrum voor Longitudinaal en Levensloop Onderzoek.

Het programma:

1. Welkom en introductie – *Prof. Dr. Dimitri Mortelmans -dagvoorzitter (Departement Sociologie, Universiteit van Antwerpen);*
2. Methodologische aspecten in onderzoek naar transgenders
Dr. Joz Motmans - Steunpunt Gelijke kansenbeleid (Universiteit Antwerpen – Universiteit Hasselt);
3. In de kast? Uit de kast? Het gebruik van een sociale marketing campagne en een online survey voor onderzoek naar Vlaamse holebi's.
Dr. Dagmar Versmissen; Steunpunt Gelijke kansenbeleid (Universiteit Antwerpen – Universiteit Hasselt);
4. NPSO (wensen: activiteiten en onderwerpen)
Dr. Vera Toepoel (Universiteit van Tilburg);
5. 'Armoede tussen de plooiën'. Aanvullingen en correcties op de EU-SILC voor verborgen groepen armen.
Prof.dr. Ides Nicaise – HIVA, K.U.Leuven;

6. Twee varianten van de vangst-hervangst methode: enkele nieuwe resultaten
Prof. Dr. Peter van der Heijden, Dr. Maarten Cruyff (Universiteit Utrecht);
7. Afsluiting - *Prof. Dr. Dimitri Mortelmans*

Verslag van de bijeenkomst

Op de fraaie locatie van de stadscampus Universiteit Antwerpen heeft de NPSO haar inmiddels alweer 6^e themamiddag georganiseerd, dit keer over het onderwerp "verborgen populaties". Een onderwerp dat de laatste jaren wat hoger staat op de prioriteitenlijst van beleidsmakers. Vragen als 'wie behoren hiertoe?', 'hoe groot zijn de groepen?' en 'wat leeft er onder hen?' worden vanuit verschillende disciplines gesteld. Tijdens de middagsessie is een aantal survey-projecten in dit kader tegen het licht gehouden ten overstaan van een redelijk gevulde zaal met actief meeluisterende en vragenstellende bezoekers.

Een van de sprekers kon helaas niet aanwezig zijn, maar in haar plaats heeft Ineke Stoop op een luchtige wijze ons deelgenoot gemaakt van haar "getob" over het waarom van het onderzoek onder minderheden. Hierover later meer.

Na een introductie op het thema door **Dimitri Mortelmans** werd de lezingen middag geopend door **Joz Motmans** met een bijdrage gebaseerd op zijn onderzoek onder zogenaamde transgenders. Wie zijn dit nu en hoe omschrijven we de verschillende doelgroepen. Het denken hierover heeft een behoorlijke ontwikkeling doorgemaakt de laatste jaren, waarbij op dit moment 4 aspecten een rol spelen in de definitie van de doelgroep, te weten:

1. De biologische sexe;	jongen ----- intersexueel -----meisje
2. De genderidentiteit:	mannelijk ----transgenderist----vrouwelijk
3. De seksuele oriëntatie:	hetero -----bi sexueel -----homo/lesbisch
4. De genderrol:	mannelijk ----androgyn ---vrouwelijk

Hieruit blijkt al dat de werkelijkheid inzake deze verborgen populatie complex is en dus moeilijk is af te bakenen. Deze verborgen populatie is dus onderdaad lastig te traceren. De populatie van transgenders (zijnde travestieten, transgenderisten, transseksuelen en andere gendervariante personen) vraagt om een ethische doordachte methodologische aanpak. Een definitiebepaling (eng of breed) behoort dan ook tot één van de cruciale stappen in het onderzoeksproces en bepaalt mede de gekozen route voor respondentenwerving, de keuze voor een kwalitatieve en/of kwantitatieve aanpak en de mogelijke analysemethoden. De werving van in de doelgroep passende respondenten moet zeer breed worden ingezet.

Enkele aanbevelingen zijn:

- Zorgvuldige voorbereiding: weet wat je meet en wat je wil meten?;
- Kies je bronnen en dataverzamelingmethodieken (registers, patiëntenbestanden, mixed mode inclusief papieren versie);
- Test je vraagstelling zorgvuldig bij respondenten uit doelgroep;
- Werk met schalen en feedback mogelijkheden;

- Denk aan privacy en diversiteit binnen doelgroep;
- Hou rekening met een oververtegenwoordiging van hogeschoold/wit publiek

Vervolgens stond **Dagmar Vermissen** op het programma met haar bijdrage onder de titel '*In de kast? Uit de kast? Het gebruik van een sociale marketing campagne en een online survey voor onderzoek naar Vlaamse holebi's*', echter wegens ziekte ging dit niet door. Haar presentatie is wel beschikbaar, die hierna kort wordt samengevat.

Het onderwerp was een sociale marketing campagne in combinatie met een online survey bij de doelgroep 'holebi's' (= **homosexuelen**, **lesbiennes** en **bi**-sexuelen). Het gaat ook hier weer om een 'verborgen' populatie. Leden van deze doelgroep kiezen er vaak voor om hun seksuele voorkeur te verbergen of zijn er zich nog niet volledig van bewust. Hierdoor moeten ook de hetero's worden opgenomen in de benaderingswijze. Tegelijkertijd is de geschatte prevalentie 3 tot 8%, dus een kleine groep. In reguliere methoden van steekproeftrekking leidt dit tot zelfselectie en ondervertegenwoordiging van ouderen, vrouwen, laagopgeleiden en allochtonen.

Om het bereik van de survey te vergroten moet op zoveel mogelijk plaatsen de vragenlijst worden aangeboden (ondermeer bibliotheken, culturele centra, horeca). Alleen werken via verenigingen is onvoldoende.

Ineke Stoop van het SCP toonde zich bereid om het gat in het programma te dichten en vertelde zaal over haar brainstormen en het onderzoek onder minderheden, wellicht geen verborgen, maar wel een moeilijk bereikbare populatie. Waarin onderscheiden deze minderheden zich van de meerderheid. Zijn zij "anders" of beoordelen wij hen anders'? Dus qua taal, huidskleur, ras,.... Of draait het macht? En waarom willen we iets over hen weten. Vormen zij een bedreiging, willen we helpen? En in onderzoek; hoe vinden we de minderheden, zijn ze bereid om mee te doen, hoe motiveren we hen voor onderzoek en hoe gaan we om met de taalbarrière. Last but not least wat zijn verantwoordelijkheden van de onderzoeker, statisticus en de respondent. Kortom een reeks van vragen, die ons als onderzoekers/sociale wetenschappers er van moet doordringen dat we bewuste weloverwogen keuzes moeten maken ten aanzien van onderzoek naar verborgen of moeilijk bereikbare populaties.

Voor de koffiepauze heeft **Vera Toepoel** als voorzitter van de NPSO de laatste ontwikkelingen binnen de NPSO toegelicht en ideeën geïnventariseerd voor de aanstaande thema middagen.

Geopperd werden:

- Onderzoek onder bedrijven;
- Ontsluiting van administratieve data;
- Arbeidsmigranten;
- Vraagstellingen;
- De rol van de interviewer;
- Analysetechnieken
- Privacy en onderzoek
- Combinatie kwalitatief en kwantitatief onderzoek

Na de koffiepauze is **Ides Nicaise** verder gegaan onder de titel "Armoede tussen de plooiën".

De groepen/verborgen populaties die hij nader belicht zijn de **dak- en thuislozen en de personen zonder papieren** in het licht van de EU-SILC enquête (European Statistics on Income and Living Conditions), op EU-niveau opgestart in 2003. Dit project heeft als doelstelling te komen tot vergelijkbare, transversale en longitudinale gegevens om sociale uitsluiting en armoede te meten.

Een belangrijk probleem hierbij is dat een aantal groepen ondervertegenwoordigd of helemaal niet opgenomen zijn. Dit wordt veroorzaakt dat het feit dat:

- zij niet in de steekproefkaders zijn opgenomen;
- wonen zonder wettelijke verblijfplaats;
- non-respons en attritie.

Het hoofdpuzel van het onderzoek, dat hij heeft toegelicht (SILC-CUT onderzoek), is een aanvulling te ontwerpen voor de EU-SILC enquête en op die manier informatie te vergaren over de genoemde verborgen populaties. Zijn conclusies zijn:

- aanvullend onderzoek onder deze groepen is nuttig en haalbaar;
- het is veeleisend qua samenwerking tussen onderzoekers en veldwerk, qua specialisatie van de enquêteurs (uitvoerige training en begeleiding) en omkadering;
- het vergt een grondige voorbereiding en een intensief zoekproces;
- het gaat om het bereiken van respondenten binnen de doelgroep via een diversiteit van kanalen o.a. hulporganisaties, en het slechten van de taalbarrière;
- het zorgvuldig formuleren van de vragen rekeninghoudend met geletterdheid van de doelgroep en de verschillende betekenissen van kernbegrippen binnen de doelgroepen.

Dit type onderzoek leidt tot een aanmerkelijk verhoging van de representativiteit van verborgen populaties.

De middag werd afgesloten met de bijdrage van **Peter van der Heijden en Maarten Cruyff** met hun methodieken om de omvang en samenstelling van verborgen populaties te schatten.

Zij bespraken twee varianten van de vangst-hervangst methode. Recente ontwikkelingen maken het ook mogelijk om de verborgen populatie te beschrijven in termen van een aantal covariaten. Het ging in hun bijdrage om een enkelvoudige registratie en een aantal gekoppelde registraties die betrekking hebben op dezelfde populatie.

In de enkelvoudige registratie treft men een lijst aan van personen die 1, 2, 3,... zijn waargenomen (bijvoorbeeld een politieregistratie). De registratie geeft slechts een beeld van het geregistreerde deel van de populatie, maar we zijn ook geïnteresseerd in het deel van de populatie dat niet in de registratie voorkomt (dus slachtoffers die geen politiecontact hebben gehad in dat jaar). Op basis van regressiemodellen is het mogelijk om de grootte en de compositie van het niet-geobserveerde deel van de populatie te schatten. Deze modellen zijn, naast op het terrein van huiselijk geweld, ook door hen toegepast op terreinen als niet-geregistreerde buitenlanders

(illegalen), druggebruik, vuurwapenbezit en rijden onder invloed.

Bij de gekoppelde registraties (bijvoorbeeld bij twee registraties A en B heeft men een uitsplitsing in mensen die alleen in A zitten, mensen die alleen in B zitten en mensen die zowel in A als in B zitten) is met behulp van een loglineair modellen het aantal personen geschat dat noch in A, noch in B zit. Tevens hebben zij de samenstelling van de populatie via covariaten bestudeerd. Deze modellen hebben zij recentelijk toegepast in de schatting van het aantal daklozen in Nederland, in de voorbereiding van de Nederlandse virtuele volkstelling (samen met het CBS) om het niet-geregistreerde deel van de populatie te schatten en in de schatting van de omvang van de in Nederland aanwezige populatie uit Midden- en Oost-Europa.

De middag is afgesloten door Dimitri Mortelmans met een korte samenvatting waarin hij wees op:

- het aspect "macht" dat een rol speelt bij de uitvoering van onderzoek naar verborgen populaties;
- de hoge kosten van dit type onderzoek;
- het arbeidsintensieve karakter ervan;
- het belang van de training en begeleiding van interviewers;
- de theoretische uitdaging in de zin van definities en afbakening;
- het belang en de mogelijkheden om de omvang te schatten;
- de gewenste flexibiliteit in het onderzoekdesign, verwijzend naar 'adaptive research designs';
- de vereiste nazorg bij respondenten en interviewers;
- de noodzaak om assumpties te hanteren.